

JACEK OLĘDZKI

B A D A N I A E T N O G R A F I C Z N E W M O N G O L I I

Na początku lat sześćdziesiątych w warszawskim ośrodku naukowym sformułowany został pierwszy w historii etnografii polskiej program zespołowych wypraw badawczych do pozaeuropejskich stref kulturowych. Miał on być zrealizowany wyłącznie w oparciu o możliwości i środki krajowe w ramach współpracy naukowej między polską a mongolską Akademią Nauk. Autorem tego ambitnego programu był prof. dr W. Dynowski.

Zainteresowania Dalekim Wschodem łączą się ściśle u prof. Dynowskiego z jego biografią. Urodzony w Charbinie, spędził młodość na terenach Mandżurii. Miał możliwość przebywania w Mongolii już na początku lat dwudziestych. Poznał w młodości Kamczatkę, Chiny i Japonię. Znane są Dynowskiemu dobrze rosyjskie i radzieckie środowiska naukowe, a najważniejsze — ich piśmienny dorobek, który w badaniach Dalekiego Wschodu zajmuje w nauce światowej czołową pozycję. Wyrazem zainteresowań uczonego były prowadzone przezeń wykłady na Uniwersytecie Warszawskim, w których wiele uwagi poświęcał kulturze ludów ugrofińskich, tiurskich i syberyjskich. Na takim szerokim tle zainteresowań naukowych zrodziła się decyzja pierwszej podróży do Mongolii w 1963 roku.

Patronat nad tym przedsięwzięciem objął IHKM PAN. Warto dodać, że w tym czasie nie istniał jeszcze jakikolwiek zespół wcześniej stworzony, który mógłby podjąć się realizacji tego odpowiedzialnego przedsięwzięcia. Zespół taki skompletowany został z osób „wypożyczonych” z zakładów archeologii i etnografii IHKM PAN. Do pierwszej ekspedycji rozpoznawczej na tereny Buriacji i Mongolii włączony został Jan Machnik — wówczas magister archeologii — zajmujący się badaniami kultur ludów koczowniczych w epoce neolitu, oraz autor niniejszej notatki — pracownik Zakładu Etnografii Polski w Warszawie.

Trasa pierwszej podróży biegła z Irkucka (rejonu nad Bajkałem) przez Ułan-Ude do Ułan-Bator. Na terenie Mongolii bardziej szczegółową penetracją rozpoznawczą objęty został rejon dawnego Karakorum oraz ajmaków środkowogobijskiego i centralnego. Wynikiem tej pierwszej podróży było przede wszystkim sformułowanie szczegółowych zadań i planów badawczych na następne 5 lat.

W 1964 roku podpisana została w Ułan-Bator umowa o współpracy naukowej między Polską a Mongolską Akademią Nauk. W tymże roku powołany został Zakład Etnografii Powszechnej IHKM PAN w Warszawie, który stał się organizatorem dalszych wypraw. W Zakładzie

tym znalazł zatrudnienie jeden stały pracownik etatowy — mgr socjologii Danuta Markowska.

W 1965 roku D. Markowska oraz L. Godlewski — wówczas magister archeologii — włączeni zostali w skład drugiej ekspedycji naukowej do Mongolii. W 1966 roku do prac zespołu włącza się dr Zofia Sokolewicz, pracownik Katedry Etnografii UW, a w 1967 roku — stypendysta w Zakładzie Etnografii Powszechnej, magister etnografii Sławoj Szynekiewicz. W 1968 r. planowany jest ostatni zespołowy wyjazd do Mongolii. Poświęcony on będzie — podobnie jak dwa poprzednie — wyłącznie badaniom etnograficznym.

W stosunku do pierwszej podróży trasę kolejnych ekspedycji zostały znacznie rozszerzone. Ogółem wszyscy członkowie wypraw przebyli ok. 260 tysięcy kilometrów. Dzięki nowoczesnym środkom lokomocji (samolot, wojskowy samochód terenowy) udało się spenetrować rejon górnego Sajajańskiego i jeziora Chubsuguł, prowadzić badania w okolicach Kobdo, Cecerlegu, Arbajchere, Murenu i Mandal-Gobi. W centralnym ajmaku w somonie Bajan, gdzie znajduje się spółdzielnia pasterska im. Przyjaźni Mongolsko-Polskiej, zorganizowano paromiesięczne badania stacjonarne. Ich wyniki będą podstawą specjalnej monografii poświęconej temu rejonowi Mongolii. Owocem dotychczasowych prac jest przede wszystkim najnowsza praca Witolda Dynowskiego — *Współczesna Mongolia* (Wrocław 1968).

Od czasu wybuchu wojny jest to pierwsza publikacja książkowa tego autora. Wyraża się w niej szczególnie wyraziście rozwój możliwości celów i ambicji badawczych, jaki nastąpił w naszej nauce w ostatnim ćwierćwieczu. Ale jest to zarazem książka manifestująca sukces indywidualny uczonego. W burzliwym okresie kształtowania się myśli humanistycznej, ścierania się różnych kierunków naukowych — autor zajmuje konstruktywną pozycję poznawczą. Udostępnia nieznaną prawie zupełnie dziedzinę wiedzy etnograficznej, stwarzając tym samym podstawę do realizacji zamierzeń naukowych przez szeroką rzeszę etnografów polskich.

W chwili obecnej członkowie ekspedycji złożyli do druku kilkanaście opracowań różnych dziedzin i zagadnień związanych ze współcześnie formującą się kulturą szerokich mas pasterskich Mongolii. Opracowania te mają ambicje rozważań teoretycznych opartych na szczegółowym materiale z systematycznie prowadzonych badań terenowych. Prace ekspedycji ukazywać się będą sukcesywnie w zeszytach Biblioteki Etnografii Polskiej pod tytułem *Studia mongolskie*.

K R O N I K A

za okres VII — IX 1967

Dnia 25 października zmarł doc. mgr Marian Sobieski, muzykolog, folklorysta, wybitny znawca polskiej muzyki ludowej. Już w czasie studiów inwentaryzował zabytki muzyki ludowej Wielkopolski, od

1950 r. jako kierownik Pracowni Badania Polskiej Muzyki Ludowej Instytutu Sztuki PAN podjął kilkunastoletnią akcję gromadzenia materiałów z dziedziny polskiego folkloru muzycznego. Wspólnie z zo-

ną Jadwigą Sobieską opublikował szereg prac etnomuzykologicznych, w tym również kilka artykułów w „Polskiej Sztuce Ludowej”. Był jednym z członków Komitetu Redakcyjnego *Dzieł Wszystkich Oską-*

ra Kolberga, zaplanowana seria pt. „Polska pieśń i muzyka ludowa”, której był redaktorem naczelnym, nie ukazała się za jego życia. Olbrzymi wkład w dokumentowanie polskiego folkloru muzycznego zyskał Mu miano „nowego Kolberga”.

Konferencje, zjazdy, działalność muzeów

Muzeum Etnograficzne w Toruniu zdobyło pierwsze miejsce w skali muzeów okręgowych i specjalistycznych we współzawodnictwie zorganizowanym przez Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków przy Min. Kult. i Sztuki. Nagroda została przyznana za różnorodne akcje naukowe i popularyzatorskie. Muzeum zgromadziło 9 tysięcy zabytków z Polski północnej, posiada bogate archiwum z nagraniami muzyki, pieśni i zapisami tańców. Jedną z udanych akcji był ogłoszony w zeszłym roku konkurs na gromadzenie i zapisywanie przez ludność wiejską rodzimego folkloru słownego. Oceniono wysoko również koncepcję utworzenia skansenu przy muzeum w centrum miasta. Skansen stanowić będzie zamknięty zespół muzealny odcięty od miasta zielenią.

*

Zespół przy muzeum w Łańcucie opracowuje koncepcję organizacji skansenu cerkiewek bieszczadzkich. Powstanie on w rejonie Smolnika n/Sanem, zgrupowane zostaną tam cerkiewki z Bieszczadów i Beskidu Niskiego. Część obiektów będzie wyposażona w ikony znajdujące się w zbiorach muzeum łańcuckiego.

*

W miejscowości Bęsia (woj. olsztyńskie) powstaje muzeum młynarstwa. Będzie się mieścić w zabytkowym 4-piętrowym wiatraku „holenderskim”. Organizator muzeum, dr Franciszek Klonowski z Muzeum Mazurskiego, zamierza doń przemieścić najciekawsze eksponaty młynarskie z Warmii i Mazur.

*

Studenci Katedry Etnografii Słowian UJ w czasie dwutygodniowego obozu letniego prowadzili badania terenowe i zbierali eksponaty dla powstającego w Lanckoronie muzeum etnograficznego. Etnografowie pod kierownictwem mgra Jana Bujaka zebrali ponad 300 eksponatów z zakresu kultury ludowej i mieszczańskiej.

*

15 i 16 września obradowało w Kielcach i Opocznie sympozjum poświęcone tematowi „Wieś zabytkowa — ośrodkiem turystyki”, zorganizowane przez Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków oraz Prezydium WRN w Kielcach. Na sympozjum przedyskutowano zagadnienia związane z zachowaniem i udostępnieniem społeczeństwu zabytków budownictwa i twórczości ludowej. Po referatach i dyskusji zaproszeni goście zwiedzali zabytkowe wsie regionu świętokrzyskiego

i opoczyńskiego, m.in. znany ośrodek garncarski w Chałupkach, odwiedzili również rzeźbiarza Józefa Piłata w Dębskiej Woli.

*

20 września obradowała w Nowym Dworze Gdańskim sesja popularyzacyjna poświęcona problemowi badań nad folklorem Ziemi Żuławskiej. Kierownik działu etnografii Muzeum Pomorskiego dr Longin Malicki wygłosił referat pt. „Stan i potrzeby badań nad folklorem regionu żuławskiego”. Dyskutowano możliwości konserwacji i zabezpieczenia budownictwa regionalnego Żuław, szczególnie unikalnych okazów domów podcieniowych. Wysłano postulat organizowania izb regionalnych i małych muzeów wiejskich.

*

W Sejnach odbyły się w sierpniu uroczystości związane z 10-leciem Litewskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego. Z inicjatywy Towarzystwa powstał zespół taneczny i kapela grająca na litewskich instrumentach ludowych, członkowie rozpowszechniają ludowe wzory tkanin, propagują litewską sztukę ludową.

Wystawy, konkursy, festiwale i dni folkloru

Od maja do końca czerwca Muzeum Kujawskie we Włocławku eksponowało w świetlicach szkolnych Włocławka i powiatu wystawę pn. „Sztuka ludowa na Kujawach”. Ekspozycja obejmowała przedmioty z zakresu rzeźby, garncarstwa, stroju, haftu, sprzętarstwa oraz zdobnictwa wnętrza (bukiety sztucznych kwiatów, pająki, malowanki na papierze). Pokazano również malowany fajans, plecionki oraz model wnętrza izby kujawskiej. Wygłoszono prelekcje i odczyty dla młodzieży i dorosłych o kujawskiej sztuce ludowej.

*

W lipcu w łazienkowskiej Kordegardzie w Warszawie czynna była wystawa rzeźby ludowej Konstantego Kruży z Białowej (woj. rzeszowskie). Wystawę zorganizowało TPSP przy współudziale Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną. Obok rzeźb w drewnie Kruża pokazał kompozycje z korzeni; całość wystawionych eksponatów przekazał jako dar dla Polonii amerykańskiej.

*

W lipcu w galerii sztuki na MDM w Warszawie czynna była I Ogólnopolska Wystawa Pamiątek. Był to przegląd osiągnięć w dziedzinie pamiątkarstwa; pokazano ok. 4 tys. wzorów. Szczególnie ładne były wyroby z drewna — solnice, miniatury naczyń domowych oraz gustowne pamiątki ze skóry. W dziale metaloplastyki pokazano filigranową biżuterię Horaka z Cieszyna. Wystawę zorganizowała Cepelia z okazji Międzynarodowego Roku Turystyki.

*

W ramach obchodzonych w lipcu Dni Chojnic odbyło się wiele imprez zorganizowanych przez Chojnickie Towarzystwo Kultury. Zorganizowano spotkanie twórców ludowych powiatu chojnickiego, na którym omówiono problemy opieki i popularyzacji kaszubskiej twórczości ludowej.

*

Borowiackie Towarzystwo Kultury zorganizowało z okazji Dni Borów Tucholskich (lipiec) sesję poświęconą zabytkom powiatu tucholskiego oraz wystawę haftu artystycznego. W czasie trwania Dni wystąpił znany zespół pieśni i tańca „Pałuki” z Kcyni.

*

W lipcu czynna była w Olsztynie wystawa dwuosnowowych dywanów białostockich. Wystawa odzwierciedlała przemiany, jakim uległo wzornictwo i kolorystyka kurpiowskich i sokólskich.

*

Prez. WRN, Cepelia, BWA i Izba Rzemieślnicza w Zielonej Górze ogłosiły konkurs sztuki ludowej na Ziemi Lubuskiej. Celem konkursu jest wyłonienie utalentowanych twórców ludowych, którzy propagaliby sztukę ludową w woj. zielonogórskim.

*

Od czerwca do września, podobnie jak w ubiegłym roku, barka „Złota Kaczka” odwiedziła miasta i miasteczka nadodrzańskie z wystawą pn. „Kultura ludowa Podhala”. Od 4 do 26 lipca wystawa otwarta była we Wrocławiu. Był to ostatni rok bardzo cennej inicjatywy wystawienniczej Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie. Wystawy na barce nie będą już organizowane.

*

W lipcu w Warszawie, w Domu Kultury Radzieckiej, czynna była wystawa narodowych strojów ormiańskich zorganizowana z okazji Dni Armenii. Zaprezentowano kilkanaście kompletów stroju, przede wszystkim kobiecego, z bogatym zdobieniem haftem złotym i srebrnym.

*

W krakowskim Pałacu Sztuki czynna była w lipcu i sierpniu wystawa malowanek zalipiańskich. Na wystawie pn. „Kwiaty wsi polskiej” pokazano, obok starych malowanek ze zbiorów W. Hickla, współczesne makatki na płótnie z jeleniami, pawiami i kogutami. Kilka razy w czasie trwania wystawy organizowano kiermasze malowanek wykonywanych na miejscu przez zalipiańskie artystki.

*

W PDK w Augustowie czynna była w sierpniu wystawa sztuki ludowej Białostoczczyzny. Na wystawie pokazano głównie prace nowe z zakresu tkactwa, plecionkarstwa, garncarstwa, rzeźby, sztuki obrzędowej oraz wyroby z drewna. W dziale tkactwa szczególnie ciekawe

były dywany dwuosnowowe i „sej-paki”.

*

W Domu Artysty Plastyka w Warszawie otwarto w sierpniu wystawę ludowej grafiki wietnamskiej. Wszystkie prace stanowiły kolekcję Czesława Siemiarczuka; były to ekspozycje z różnych okresów historycznych, twórczość anonimowych autorów.

*

Muzeum w Łowiczu zorganizowało w sierpniu wystawę ceramiki bolimowskiej rodzeństwa Konopczyńskich, którzy w tym roku obchodzą pięćdziesięciolecie pracy zawodowej. Wystawa przedstawiała dorobek artystyczny rodzeństwa od form sprzed I wojny światowej do współczesnych.

*

W PDK w Myślenicach otwarta była w lipcu i sierpniu pokonkursowa wystawa twórczości amatorskiej i ludowej. Bogato prezentował się dział haftu, w którym zgromadzono prace nadesłane na ogłoszony w zeszłym roku konkurs na najpiękniejszy haft ludowy.

*

W dniach od 13 do 20 sierpnia odbywały się w Wiśle obchody Tygodnia Kultury Beskidzkiej. Oprócz okolicznych zespołów regionalnych, zaprezentowały swój program zespoły słowackie i czeskie, belgijski, zespół górali z Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Czechosłowacji oraz zespół „Harnasie” z Poronina. Ponadto zorganizowano pokazy stroju wiślańskiego i cieszyńskiego.

W wiślańskim muzeum oprócz stałej ekspozycji kultury ludowej regionu otwarto okolicznościową wystawę rzeźby ludowej. Pokazano m.in. prace J. Kawuloka, J. Bocka i F. Gluzy. Tydzień Kultury Beskidzkiej zakończono pochodem góralskim połączonym z obrzędem dożynkowym.

*

W salach wystawowych Domu Chłopa w Warszawie otwarta była w sierpniu wystawa rzeźby Antoniego Skoczka — artysty z pogranicza sztuki ludowej i naiwnej. Wystawa pn. „Kobieta wiejska i jej praca” obejmowała 15 rzeźb w drewnie obrazujących cykl codziennych zajęć kobiety.

*

W Laval (Francja) otwarto pierwsze na świecie muzeum sztuki naiwnej. Mieści się ono w XIII-wiecznym zamku, obejmuje na razie 100 obrazów, wśród nich „Żniwa w zamku” Celnika Rousseau. Muzeum powstało z inicjatywy jednego z malarzy naiwnych, Jules Lefranca.

*

W pierwszej dekadzie września odbyły się w Bieczu Dni Folkloru Pogórza. Na rynku bieckim wystąpiły liczne zespoły regionalne.

*

We wrześniu obchodzono również Dni Sieradza i Ziemi Sieradzkiej.

Z okazji Dni przygotowano wiele imprez artystycznych, m.in. w muzeum została otwarta wystawa garniarstwa i tkanin ludowych regionów woj. łódzkiego.

*

W sierpniu w Muzeum w Łęcznej czynna była wystawa pn. „Sztuka ludowa Lubelszczyzny”, zorganizowana przez dział etnograficzny muzeum okręgowego w Lublinie wspólnie z Muzeum w Łęcznej. Na wystawie pokazano ekspozycje z dziedziny tkactwa, stroje ludowe, plecionkarstwo, wycinanki i rzeźby.

*

W lokalu TPSP w Warszawie czynna była we wrześniu wystawa trzech rzeźbiarzy amatorów, laureatów Festiwalu Kulturalnego Związków Zawodowych: Józefa Birosa, Kazimierza Walukiewicza i Edwarda Kołacza. Ekspozycja pn. „Rzeźba w drewnie” obejmowała nagrodzone na festiwalu prace.

*

Tegoroczną Jesień Tatrzańską (3—10.IX) zainaugurowało otwarcie w salach BWA pokonkursowej wystawy pn. „Ludowe zdobnictwo drzewne na Podhalu”, zorganizowanej przez Muzeum Tatrzańskie przy współudziale Min. Kult. i Sztuki, Wydziału Kultury WRN w Krakowie oraz Cepelii. Konkurs poprzedziły badania terenowe, w wyniku których do udziału zaproszono 123 twórców ludowych z 26 miejscowości. Na wystawie pokazano najlepsze prace o dużym bogactwie technik i inwencji artystycznej, prezentujących dużą skalę przedmiotów od bednarki użytkowej aż po rzeźbę figuralną. Obok prac zasłużonych twórców, jak Józef Janas z Dębna, Wojciech Błaszak z Chocholowa, Andrzej Gombos z Jurgowa i Stanisław Szymoszek pokazano prace rzeźbiarskie Herodka z Lipnicy Wielkiej i odkrytego niedawno rzeźbiarza Jana Molka z Suchej.

W ramach Festiwalu Zespołów Artystycznych Ziemi Górskich wystąpiły zespoły im. K. Bachledy i B. Obrochty z pokazem weselnego obrzędu góralskiego. Na zakończenie Jesieni w Bukowinie Tatrzańskiej odbyła się impreza „Sabałowe bajania”. Wzięło w niej udział 26 gawędziarzy, prezentując bogaty folklor słowny.

*

15 września otwarto w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie wystawę pn. „Ikona w Polsce i jej przeobrażenia”. Scenariusz wystawy opracował dr Stanisław Szymański. Pokazano 66 ikon z muzeów w Krakowie, Sanoku, Przemyślu, Łańcucie i Nowym Sączu. Głównym zadaniem, jakie postawił sobie autor scenariusza, było zilustrowanie przemian typowej ikony cerkiewnej o wysokich walorach artystycznych w typ stojący blisko twórczości ludowej.

Katalog wystawy „Ikona w Polsce i jej przeobrażenia”, Warszawa 1967, zawiera słowo wstępne prof. dra Ksawerego Piwockiego, wpro-

wadzenie w zagadnienie malarstwa ikonowego pióra dra Stanisława Szymańskiego oraz 16 kolorowych reprodukcji.

*

We wrześniu w Krakowie otwarto wystawę ukraińskiej sztuki ludowej zorganizowaną przez TPPR, Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne i Muzeum Etnograficzne w Krakowie. Na wystawie eksponowano zbiory Muzeum Etnograficznego i przedmioty z kolekcji prywatnych. Pokazano tkaniny, hafty, ceramikę oraz wyroby współczesnej sztuki ludowej.

*

W dniach od 15 do 23 września trwały w Kielcach Świętokrzyskie Dni Kultury. W pierwszym dniu otwarto pokonkursową wystawę sztuki ludowej, na której pokazano ekspozycje z dziedziny tkactwa, garniarstwa i zabawki ludowej. Szczególnie ciekawy był dział zabawek, gdyż ta dziedzina nie była dotychczas reprezentowana na wystawach sztuki ludowej Kielecczyny. Adam Zegadło z Krzyżki wykonał szopkę z ruchomymi figurkami; obok tradycyjnych karetek i bryczek z konikami, twórcy pokazali kołatki i grzechotki, figurki traczy oraz szmaciane piłki i lalki. Na wystawie czynny był kiermasz sztuki ludowej połączony z pokazem toczenia naczyń.

*

W ramach Dni Folkloru Ziemi Gdańskiej (9—27.IX) została zorganizowana staraniem Prez. WRN i WDK wystawa „Sztuka ludowa Ziemi Gdańskiej” w lokalu muzeum w Elblągu. Na wystawie eksponowano ok. 600 przedmiotów z dziedziny haftu kaszubskiego i podwiślańskiego, tkactwa, rogarstwa, plecionkarstwa, ceramiki, rzeźby i malarstwa na szkle. W dniu otwarcia wystawy (9.IX) zorganizowano zjazd twórców ludowych regionów Kociewia, Kaszub, Powiśla i Żuław. Redaktor „Liter” Edgar Milewski wygłosił prelekcję pt. „Zabytki Ziemi Gdańskiej i sztuka ludowa jako dowody polskości Pomorza Gdańskiego”.

*

W salach wystawowych PKiN czynna była we wrześniu wystawa rumuńskiego malarstwa na szkle. Pokazano ok. 130 obrazów reprezentujących wszystkie najważniejsze szkoły malarskie. Najwięcej ekspozycji reprezentowało okręgi: Niscula — Maramures, okolice Brasov i Fagaras, także okolice Sibiu i Alba Julia. Katalog wystawy zawierał wstęp N. Irimie (omawiający szkoły malarstwa na szkle w Rumunii), kilka ilustracji oraz opis katalogowy ekspozycji.

*

30 września w galerii Numaga w Neuchâtel (Szwajcaria) otwarto wystawę polskich naiwnych pn. „Art naïf polonais”, która w kwietniu i maju eksponowana była w Stuttgarcie (por. kronika nr 3/1967).